

SZABÓ PÉTER

A 2. HADSEREG MEGSZÁLLÓ TEVÉKENYSÉGE 1942-43

Az írás egy kevésbé ismert résztémát dolgoz fel a 2. hadsereg történetéből: a partizánok ellen vívott, többnyire sikertelen vállalkozásokat, az arcvonal mögötti „együttélést” és viszonyt a helyi orosz lakossággal, illetve a Don mögötti terület közigazgatásának megszervezését a 2. hadsereg arcvonal mögötti alakulatai, nevezetesen a hadtáp-csendőrzászlóaljok által.

Elfogott partizánok

Mint ismeretes, a 2. hadsereg hadműveleti területre elsőként kiérkező alakulatainak nagyobb része szinte azonnal a Kurszk környéki arcvonalba került, kisebb részét pedig – a felettes német parancsnokság utasítására – a környékbeli partizáncsoportok felszámolására vették igénybe. A megerősödött partizáncsoportok ellen a kisebb-nagyobb magyar alakulatokat a kiterjedt brjanszki erdőség területén zajló partizánháború legkíméletlenebb időszakában vetették be. A partizánok több kisebb-nagyobb települést foglaltak el, illetve tartottak ellenőrzésük alatt. Az 1942. májusi és júniusi partizánellenes bevetések során hamar kiderült, hogy az előírt teljes állománnyal, fegyverrel és felszereléssel rendelkező soralakulatok sem képesek megakadályozni a partizánműködés erősödését. A terepismeret és a sajátos partizán harcmodor elleni felkészítés hiánya, az elégtelennek bizonyult fegyverzet mind hátráltatta a feladatok végrehajtását.

A PARTIZÁNELLENES KÜZDELMEK

A „partizánháború” legfőbb elszenvedője kétségkívül a lakosság volt. A vasútvonalak elleni szabotázsakciókkal, valamint az elfogott német és magyar katonák kegyetlen megkínzásával és meg-

gyilkolásával a partizánok azt az ellenreakciót akarták kiváltani, hogy a megszálló alakulatok minél több túszt fogjanak el és végezzenek ki a helyi polgári személyek köréből. Fontos volt számukra, hogy ezáltal a környék lakosságának hangulata és magatartása egyértelműen a megszálló alakulatok ellen forduljon, és a partizánokat támogassák. Az egyes magyar megszálló sereg-, illetve csapattest-parancsnokságok napi helyzetjelentéseiből, illetve megtorló jellegű intézkedéseiből arra lehet következtetni, hogy esetenként bevált a partizánok számítása.

Az egyes falvak felégetése nem csupán megtorlásként, hanem a partizánok élelmezését biztosító „hátország” megsemmisítése céljából vagy egyes csapatparancsnokok utasítására is történhetett, jóllehet a gyengén ellátott magyar megszálló alakulatok is rákényszerültek a lakosság termékeinek rekvirálására. A harcok kíméletlen jellegére utal Füvessi József tartalékos zászlósnak, a lévai 22/III. zászlóalj szakasparancsnokának alábbi visszaemlékezés-részlete is: *„Sztaroszta jött, hogy a falu lakossága éheznek. Reviczky alezredes, zászlóaljparancsnok engedélyével a »gulyáságyúk« levest főztek, és fél kenyeret kapott mindenki. Nekünk négyünknek jutott egy kenyér. Boldogok voltunk. Meg is hálálták a jótettünket. Amikor kiindultunk a faluból, minden házból tü-*

zeltek ránk. Nem maradtunk adósak. Kézigránáttal és golyószóróval viszonztuk a »hála zsolozsmájukat«. Pedig milyen jó érzés volt bennünk, hogy a háborúban is lehet jót tenni.”

Legnagyobb mértékben a komáromi 6. könnyű hadosztály vett részt a partizánellenes küzdelmekben. Szeregyina Buda város környékén hatalmas, partizánok által ellenőrzött területeket kellett átfésülniük, és alakulataikat koncentrikus vállalkozásban vetették be ellenük. A komáromi sereget közel egy hónapig vett részt a partizánok elleni harcokban, és leharcolt állapotban érkezett meg a Kurszk előtti védelmi állások mögé. Parancsnokságának jelentése alapján 90 hősi halottat, 314 sebesültet és 32 eltűntet veszített a májusi vállalkozások során. Hasonló helyzetbe került a pécsi IV. hadtest gyalogsági harcra nem hivatott utászzászlóalja és egyéb műszaki alosztályai is. Putyivl környékén egy nehézfegyverekkel is felszerelt, erős partizáncsoport ellen vívott harcban május 23. és június 8. között 73 hősi halottat, 80 sebesültet és 32 eltűntet veszítettek. A hadműveleti területen a hosszú gyalogmenetekre kényszerült IV. hadtestbeli seregeteket is gyakorta érte partizántámadás. A legnagyobb veszteség – 28 hősi halott, egy eltűnt és kilenc sebesült – a szekszárdi 12. könnyű hadosztály pécsi 38/I. zászlóalját érte. Kikülönített csoportját július 16-

ROHAMSISAK

A magyar 1935 M rohamsisak formáját tekintve szinte teljesen megegyezett a német sisakokkal. A II. világháború első felében egyes magyar alakulatoknál előfordult, hogy a rendszeren tábori zöld színű rohamsisakjaikat házilag ecsettel szürkére festették át, amely így színében is hasonlított a német rohamsisakokhoz. A bemutatott példány nemes Suhay Imre hadnagy tulajdona volt. Suhay a m. kir. 30/4. harcokocsiszázad tisztjeként halt hősi halált a keleti fronton 1942. augusztus 12-én, miközben egy sérült harc-

kocsiból próbálta egy sebesült katonáját kimenteni. Bajtársai a kolbinói temetőben helyezték örök nyugalomra. Halála után megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét hadiszalagon, kardokkal. Sisakját és néhány más tárgyát édesapja, vitéz Suhay Imre nyugállományú altábornagy adományozta a Hadtörténelmi Múzeumnak.

HUSZÁRTISZTI ZUBBONY

Az M. Kir. Honvédségben a huszárok fegyvernemi színe a búzavirágkék volt. Később a búzavirágkék hajtóka viselését az egész ún. gyorsfegyvernemre kiterjesztették, tehát a huszárok mellett ezt viselték a páncélosok, a gépkocsizó lövészek, valamint a kerékpárosok is. A bemutatott 1939 M tiszti zubbony szalontai Kenéz Géza százados tulajdona volt. Kenéz százados a m. kir. 4/4. lovasszázad parancsnokaként halt hősi halált a keleti fronton 1941. augusztus 15-én Mihajlovkánál, miközben századát vezette. Az ellenség előtt tanúsított vitéz és önfeláldozó magatartásáért halála után a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével tüntették ki, hadidíszítménnyel és kardokkal. Hat hősi halált halt huszárjával együtt temették el Mihajlovkán.

(Bálint Ferenc)

án egy rosszul előkészített partizánellenes vállalkozásban vetették be a Dubovicsi erdőségből származó partizánegységeket.

A HADTÁP-CSENDŐRZÁSZLÓALJAK FELADATA

A 2. hadsereg alakulatai a Don menti terület birtokbavételekor néhány alkalommal jelentős ellenállást tanúsító és visszavonuló csapatokat segítő lakossággal találtak szembe magukat. Ennek okán a hadsereg-parancsnokság szigorú katonai és rendészeti rendelkezéseket hozott. Bár a magyar csapatok által megszállt hadművelési területen szervezett és erős partizánmozgalom nem bontakozott ki – az erdős-mocsaras területeken szegény, sík terep sem kedvezett ennek –, a csapatok ellátását és a terület gazdasági kihasználását veszélyeztető „bandákat” a téli időszak beálltaig mindenképp fel akarták számolni.

Miután e hatalmas terület ellenőrzése a csekély harcértékű hadtáp-csendőrzászlóaljakkal megoldhatatlan volt, a hadsereg-parancsnokság ezen tevékenységébe a helyi lakosságot is megpróbálta bevonni. „A lakosságnak a saját vezetésünkbe vetett bizalmát szigorú, de igazságos bánásmóddal kell kivívnunk. A lakosság közreműködése a bandák leküzdésében nélkülözhetetlen. Arra érdemes emberek jutalmazásánál kicsinyességnek helye nincsen. Viszont annál keményebb megtorló intézkedésekkel kell sújtani azokat, akik bármilyen támogatásban részesítik a bandákat” – olvasható Kovács Gyula vezérkari ezredes szeptember 15-i rendeletében.

A 2. hadsereg hadtápparancsnoksága három hadtáp-csendőrzászlóalj felállításra rendelkezett. E zászlóaljakat általában csendőr alezredek irányították és négy, egyenként 140 puskával, 16 golyószóróval és néhány német géppisztollyal felszerelt századból szerveztek. Általában a Don folyó vonalától 90–100 kilométeres távolságra látták el feladataikat. A hadtápparancsnokság alárendeltségébe tartozott még hét hadtáp-állomásparancsnokság is, amelyek élén szintén törzstisztek teljesítették a szolgálatot.

A Don menti arcvonalhoz közelebb szintén három hadtáp-csendőrzászlóalj tevékenykedett, amelyeket a 2. hadsereg három hadteste között osztottak szét. Ezen csapattest századait a hadtesteken belül a könnyű hadosztályokhoz osztották be, csupán a zászlóalj-parancsnokság és egy század maradt hadtestközvetlen aláosztály. A hadtáp-csendőrzászlóaljak és a hadtáp-állomásparancsnokságok tevékenységi körébe elsődlegesen a katonai közigazgatás megszervezése, a közbiztonsági szolgálat ellátása és a tábori rendészeti feladatok végrehajtása tartozott, de gyakran rájuk hárult a partizánműveletek letörése, illetve közutak és vasútvonalak biztosítása is.

A Kurszktól keletre húzódó arcvonal június 28. és július 2. közötti áttörését követően a visszavonuló szovjet csapatokat követni nem tudó, szétszóródott és többnyire polgári ruhát öltött csoportok felszámolására és a vasútvonalak biztosítására a hadtápparancsnokság alárendeltségébe tartozó három hadtáp-csendőrzászlóaljat vetették be. A nagy kiterjedésű ún. hadtápterületen

Kitelepítik a lakosságot a hadművelési területéről

szolgálatot teljesítő, kis létszámú és gyengén felszerelt 101., 106. és 108. hadtáppászólaj tisztogatásainak június 28. és október 20. között közel 760 partizánnak minősített személy esett áldozatul. Az őrizetbe vett, partizángyanús és hadkötelesnek számító személyeket többnyire internálták, vagyis a német hatóságoknak adták át, részben pedig a 2. hadsereg hadművelési területén létesített hadifogoly-gyűjtőtáborokban helyezték el. A négy táborban embertelen állapotok uralkodtak, ellátásukról a helyi lakosságnak kellett gondoskodnia.

Az elfogott partizánok ellen hozott bírósági ítéleteket, amelyek tábori bíróságokon, hadsereg-, illetve hadtestparancsnokságok kémelhárító, hírszerző osztályain, valamint állomásparancsnokságokon születtek, az 1945 utáni népbíróságok perük során többnyire elfogulatlanul értelmezték. „A partizánok rendes bírói eljárás során történt esetleges kivégzése nem ütközik a hadijogba, mert a nemzetközi hadijog megállapításai szerint polgári ruhában fegyverrel elfogott személyek nem tekinthetők katonáknak, és így számukra a hadifoglyokra vonatkozó szabályok nem irányadók, márpedig háborúban minden hadsereg megtorolja a polgári ruhában és fegyverrel a reguláris hadsereg ellen elkövetett erőszakos cselekményeket. A partizánok hősök voltak, akik a hazájukért harcoltak, de a hősiességükhöz hozzátartozott, hogy vállalták a törvénytelenüliség kö-

vetkezményeit, és így senki nem vonható felelősségre, hogy a hadijog keretén belül szolgálati beosztásából kifolyólag a kémelhárításban vagy a partizánfront felgöngyölítésében tevékenykedett” – olvasható a 2. hadsereg hadtápparancsnokságán szolgált Pomóthy Sándor hadapród őrmester ellen „háborús és népellenes bűntett” miatt indított eljárás 1947. évi felmentő ítéletében.

A hadtáp-csendőrzászlóalj „harcok során” bekövetkezett veszteségei (el-esett, megebesült) az 1943. januári szovjet hadműveletek előtt – a korabeli veszteség-nyilvántartási adatok szerint – minimálisak voltak. Jelentős veszteséget az Oszkol folyó környéki utóvédharcok és a visszavonulás során szenvedtek.

A 2. hadsereg hadtápterületén tapasztalt súlyos visszaélések okán 1942 novemberében panaszbeadványt juttattak el a honvédelmi miniszterhez. A hadtáp-csendőrzászlóalj arcvonal mögötti tevékenységéről az alábbi le-sújtó vélemény olvasható az iratban: „Fájdalmasan kellett tapasztalni, hogy a hadtápszászlóalj a reájuk bízott katonai feladatot egyáltalán nem töltötték be. Feladatuk az lett volna, hogy az előnyomulás során megszállott falvakban, városokban a mögöttes biztonságot minden eszközzel megteremtsék. Ennek egyik eszköze az lett volna, hogy a megszállt falvakban razziával, házkutatással összeszedjék a házakban elrejtett fegyvereket és lőszeranyagot. A kiküldött tábori csendőrök azonban ehelyett a laká-

sokból elvitték az értékes holmikat. Ezüst szamovárok gyűjtésére fektették a súlyt, s a lakosságot formálisan kirabolták. Ennek egyik következménye az lett, hogy az amúgy is partizánhajlamos lakosság meggyűlölte a honvédséget, másrészt pedig a pincékben és padlásokon elrejtett fegyverek ennek a lakosságnak kezében maradtak és ezekkel a fegyverekkel mindenkor habozás nélkül is éltek, valahányszor a magyar honvédségre támadó partizánokhoz csatlakozhattak.”

Az arcvonaltól 5-10 kilométerre fekvő községek lakosságát a 2. hadsereg-parancsnokság – óvintézkedésből – kitelepítette otthonaiból. Többnyire kisebb erdőségekben, maguk vájta gödrökben húzták meg magukat. A ki nem telepített Don mögötti terület közigazgatásának megszervezése a 2. hadsereg arcvonal mögötti alakulatai által felállított egyes állomásparancsnokságok feladata volt, melyek e téren együttműködtek a tábori rendészeti szolgálattal. Ezen parancsnokságok községenként bírót (sztarosztát), községi tanácsot és polgári segédrendőrséget választottak, melyek elsősorban a helyi lakosság kötelező munkaszolgálatának és a mezőgazdasági termelés folytonosságának biztosításánál működtek közre. A polgári lakosság egészségügyi szolgálatát is megszervezték. A hadműveleti területre érvényes rendelkezések betartását a hadsereg hadtápszászlóaljainak a csapatokhoz vezényelt alosztályai felügyelték. Tevékenységük főleg a lakosság ösz-

szeírásából és mozgási szabadságának korlátozásából, idegen egyének ellenőrzéséből, fegyverek felkutatásából, kémtevékenység felderítéséből, merényletek esetén tűszok szedéséből és őrzéséből, illetve egyéb általános és időszaki intézkedések betartásából állt.

A Don mögötti települések lakosságát a védőállások kiépítését és tökéletesítését célzó kötelező munkaszolgálatuk mellett egyéb – a magyar hadsereg ellátása szempontjából elengedhetetlenül fontos – feladatokra is igénybe vették. A 2. hadsereg seregtesteinek parancsnokságai már július végén rendelkeztek az élelmezési készletek téli időszakra történő felhalmozásáról és tartalékolásáról, és az alárendeltségükbe tartozó alakulatokat utasították a kiürített területeken félbehagyott aratási és szénagyűjtési munkálatok végrehajtására. Munkaerőforrásként elsősorban a helyi orosz lakosság, az orosz polgári munkaszázadok és a harchelyzet függvényében a saját csapatok jöhettek számításba.

ELLENTMONDÁSOS KAPCSOLAT AZ OROSZ LAKOSSÁGGAL

A 2. hadsereg hadműveleti területén jelentős partizán-tevékenységgel ugyan nem kellett számolni, de a Don túlsó oldalán védelmi állást foglalt szovjet seregtestek igyekeztek minél hatásosabb kémhálózatot kiépíteni a magyar csapatok által megszállt térségben. A felderítő feladatokat elvállaló személyek általában a Don menti falvak kitelepített lakosságából kerültek ki, illetve olyan szovjet katonákból, akiknek nem sikerült a visszavonuló szovjet csapatokkal átjutni a Don túlsó partjára, és polgári ruhát öltve szét-szóródtak a 2. hadsereg hadműveleti területének mögöttes részén. Az egyes falvak magyar állomásparancsnokai ezért retorzióval éltek azon polgári személyek ellen, akik nem tudták igazolni magukat, akik visszaszökdöstek kitelepített Don menti falvaikba, illetve elsötétítés után a szabadban tartózkodtak. A 6/III. zászlóalj védőkörletében több ízben előfordult, hogy a Lisz kiből kitelepített lakosok – otthagyták, kisebb ingóságaikért, tartalékolt élelmiszereikért – visszame-részkedtek üresen maradt házaikba. Másodszori próbálkozásukat követően – ké-meknek, illetve kémgyanusoknak vélte

Keresztelő, magyar tábori lelkész részvételével

őket – közel 25 elfogott személy (többnyire asszonyok) kivégzését rendelték el a nagyatádi zászlóaljnál.

Hóbe Lajos tartalékos főhadnagy, a Potudany menti egyik orosz falu magyar állomásparancsnoka harctéri naplójának október 20-i bejegyzéseiben a kémtevékenység megakadályozása érdekében hozott intézkedések következményeiről az alábbiak olvashatók: *„A délelőtt folyamán a hadosztályparancsnokságtól a vándorlási tilalmat ellenőrző huszárszázad egyik járőrének parancsnoka jelentette, hogy két kóbor nőt talált a front tájáról jövet. Igazolványuk nem volt, és a vett szigorú parancs szerint agyonlövötte őket. Ez a szigorúság első pillanatban talán visszatetsző, de aki itt van, az tudja, hogy az oroszok minden lépésünkről, minden tervünkről tudomást szereznek, és a híreket ezek az engedély és igazolvány nélkül csavargók közvetítik. Miután a tegnapi nap folyamán 15 ilyen kémgyanus, kóborló, engedély és igazolvány nélküli férfit és nőt végeztek ki a hadosztály területén, és erről a lakosság a táblák útján mindenütt tudomást szerzett, remélni lehet, hogy az ilyen módon űzött kémkedés megszűnik, mert más módon kiirtani nem lehet.”*

A magyar honvédek – ahogy a fennmaradt harctéri naplókban és a megőrzött frontfelvételeken látható – többnyire igyekeztek békés kapcsolatot kialakítani az orosz lakossággal. A helyi

magyar állomásparancsnokságok által hozott tiltó rendelkezések ellenére természetesen előfordult, hogy az arcvonal mögötti falvakban beszállásolt magyar katonák – gyenge élelmezésük kiegészítéseképpen – eltulajdonítottak néhány háziállatot vagy tartalékolt élelmiszert a helybeliektől. Számos visszaemlékezésben és korabeli feljegyzésben olvasható, példák felsorakoztatásával, hogy az arcvonal mögött elszállásolt magyar csapatok – gyakran felettes parancsnokságaik rendelkezéseivel ellentétben – gondoskodáson alapuló, szoros kapcsolatot alakítottak ki a nyomorúságos körülmények között élő helyi orosz lakossággal.

Ellátásuk és biztonságuk érdekében végzett munkájukat Hóbe Lajos tartalékos főhadnagy az alábbiakban igyekezett kompenzálni: *„Ma ismét engedélyt adtam a lakosságnak, hogy a malomban öröltessen. Két őrt is adtam melléjük az útra, nehogy az esetleg meghúzódó partizánok elvehessék a gabonájukat. Egy orosz asszonyt súlyos műtét miatt átvitettem a tábori kórházba, ahol a műtétet végrehajtották (szemműtét). Ilyen cselekmények és a gondoskodás az oroszok hálóját vonja maga után. Bizalmuk irányunkban minden nap erősebb lesz, mert gondoskodunk róluk. Általában minden lehető megadunk nekik, csak a pontosságot követeljük meg tőlük”* – olvasható korabeli naplófeljegyzéseiben.

Munkaszolgálatra kötelezett orosz asszonyoknak ételt osztanak

A 2. hadsereg arcvonalának 1943. januári áttörését követően a hadműveletek alakulásának függvényében számítani lehetett rá, hogy az ún. hadtápkörletben felerősödik a partizánmozgalom, és a helyi lakosság is tevőlegesen a megszállói ellen fordul. A partizán csoportokban több átállt magyar munkaszolgálatos is felvette a harcot a visszavonuló magyar csapatokkal. A harcokból kivont alakulatoknak még az Oszkol folyó vonalától nyugatra is gyakran kellett tartaniuk a partizánok rajtaütéseitől.

A 2. hadsereg parancsnoksága közel egyéves keleti hadszíntéri tevékenysége során igyekezett normális kapcsolatot kialakítani a helyi lakossággal, azonban esetenként szigorú, de szükségszerű katonai közigazgatási és rendészeti intézkedései miatt csupán részben nyerte el annak bizalmát. Legfőbb célja az arcvonalban lévő, illetve a mögöttes területen állomásozó alakulatai biztonságának megteremtése volt, ezért az esetleges partizán tevékenység letörésére is nagy súlyt fektetett. Ellentétben a hadtápcsendőrzászlóalj túlzó jelentéseivel, számottevő partizánmozgalom nem bontakozott ki a Don mögötti hadműveleti területen. ♦